

23.3.2018

EOAK/509/2018

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Kristian Holman

VANGIN TARKASTAMINEN PEILIN AVULLA

1 KANTELU

Kantelija arvosteli yhdessä neljän muun vangin kanssa Pyhäselän vankilan valvontahenkilökunnan menettelyä tarkastaa vankien nivuset peilin avulla. Kantelija pitää peilin avulla tapahtuvaa sukupuolielinten alueen tarkastusta nöyryyttävänä ja laittomana.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta on hankittu Pyhäselän vankilan johtajan sekä rikosseuraamusesimiesten A:n ja B:n selvitykset.

3 RATKAISU

3.1 Tapahtumista

Pyhäselän vankilan rikosseuraamusesimiesten A:n sekä B:n antaman selvityksen mukaan vankilan asunto-osastolla suoritettiin 23.12.2017 tarkastustoimintaa. A ja B olivat esimiehinä antaneet ohjeet henkilöntarkastusta suorittaneille vartijoille.

Selvityksessä todetaan, että henkilöntarkastuksen tarkoituksena on varmistaa, ettei myöskään genitaalialueelle ole ulkoisesti piilotettuna esimerkiksi teippiä hyväksi käyttäen huumausaineita. Selvityksen mukaan tällaista teippausta ei voi yleensä pelkästään katsomalla nähdä, joten tällöin joutuisi genitaalialueenkin käymään läpi fyysisesti koskettelemalla.

Selvityksessä katsotaan, että peilin sijoittamien lattialle tarkastuksen toimittamiseksi on ainakin kerrotussa tapauksessa vähimmän haitan periaatteen mukainen toimenpide. Selvityksessä korostetaan, että tässä tapauksessa suoritettujen henkilöntarkastusten tarkoitus ei ollut tutkia kehon onteloita, koska tällöin olisi ollut kyse henkilönkatsastuksesta.

Vankilan johtaja on selvityksessään todennut, ettei peilin käyttämisestä henkilötarkastuksen suorittamisessa ole vankilassa käyty tarkemmin keskustelua eikä kyseisen välineen käyttöä ole suositeltu tai sen käyttöön kehoitettu. Selvityksessään hän kiinnittää huomiota peilin käyttämiseen päihdetestauksen valvonnassa.

3.2 Oikeusohjeita

Suomen perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.

Vankeuslain 16 luvun 4 §:n mukaan vangille voidaan tehdä henkilöntarkastus, jos:

- 1) vankia epäillään 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettujen luvattomien esineiden tai aineiden hallussapidosta; tai
- 2) henkilöntarkastus on tarpeen karkaamisen tai avolaitoksesta luvatta poistumisen ehkäisemiseksi, vankilan järjestystä tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi, epäillyn järjestysrikkomuksen tutkimiseksi, vankilaan saapumisen tai palaamisen johdosta taikka valvomattoman tapaamisen ja lapsen tapaamisen yhteydessä.

Henkilöntarkastus käsittää sen tutkimisen, mitä vangilla on vaatteissaan tai muutoin yllään. Henkilöntarkastus käsittää myös vangin suun tutkimisen.

Vankeuslain 16 luvun 6 §:n mukaan vangille voidaan tehdä rikoksen selvittämiseksi henkilönkatsastus, jos vankia todennäköisin syin epäillään rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta, tai huumausaineen käyttörikoksesta. Henkilönkatsastus käsittää kehon tarkastamisen, näytteen ottamisen tai muun kehoon kohdistuvan tutkimuksen. Lääketieteellistä asiantuntemusta vaativan toimenpiteen saa suorittaa ainoastaan lääkäri.

Rikosseuraamuslaitoksen antaman henkilöntarkastusta koskevan ohjeen (dnro 1/004/2015) mukaan henkilöntarkastusta ei saa laajentaa henkilönkatsastukseksi ilman vankeuslaissa säädettyä henkilönkatsastuksen täyttymisen edellytystä. Henkilönkatsastuksen piiriin kuuluvien nivusten, ulkoisten sukupuolielinten, pakaroiden ja peräaukon tarkastamiset on henkilöntarkastuksessa kielletty. Edellytyksenä on todennäköinen epäily rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta, tai huumausaineen käyttörikos (vankeuslaki 16 luku 6§).

3.3 Kannanotto

Se, katsotaanko tässä puheena olevan tarkastuksen toimittamistavan tarkoittavan henkilöntarkastusta vai henkilönkatsastusta, on asiassa ratkaisevaa. Edellytykset mainittuihin toimenpiteisiin ryhtymiseksi poikkeavat toisistaan merkittävästi. Henkilönkatsastus merkitsee suurempaa puuttumista henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja sen soveltamisala on siksi henkilöntarkastusta rajoitetumpi. Vankeuslain mukaan henkilönkatsastukseen voidaan ryhtyä vain rikoksen selvittämisen tarkoituksessa. Edellytyksenä on, että vankia epäillään todennäköisin syin rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta, tai huumausaineen käyttörikoksesta. Vankilaviranomaisten mahdollisuus henkilönkatsastuksen suorittamiseen on merkittävästi suppeampi kuin henkilöntarkastusten kohdalla.

Eduskunnan oikeusasiamiehen aikaisemman ratkaisukäytännön perusteella nivusten, ulkoisten sukupuolielinten, pakaroiden ja peräaukon seikkaperäiset visuaaliset tarkastamiset tarkoittavat nimenomaan henkilönkatsastusta. Tällaiset toimenpiteet menevät puuttuvuudessaan olennaisesti pidemmälle kuin pelkkä riisuuntumiseen velvoittaminen ja sen yhteydessä luonnostaan koitua alastoman ruumiin yleispiirteisempi tarkastelumahdollisuus.

Näkemykseni mukaan vangin edellyttäminen seistä alastomana lattialle asetetun peilin päällä puuttuu vangin koskemattomuuteen jossain määrin yleispiirteisistä tarkastelua merkittävämmiin. Sinällään voidaan jossain määrin pitää tulkinnanvaraisena, onko kerrottu tarkastustapa toteuttamistavaltaan tavanomaista silmämääräistä tarkastusta ”syvällekyvämpi” muutoin kuin peilin avulla tapahtuvasta tarkastelukulman suuntauksesta suoraan tarkastettavan intiimialueelle. On kuitenkin selvä, että kerrotun toteuttamistavan yksinomaisena tarkoituksena on tarkastaa ”alhaalta päin” nivuset, ulkoiset sukupuolielimet sekä pakaroiden ja peräaukon alue. Lisäksi tarkastustoimenpide edellyttää vangilta aktiivisia toimenpiteitä peilin päälle asettautumalla genitaalialueensa paljastamiseksi tarkastusta varten.

Edellä esitetyin perustein ja laillisuusvalvojen aikaisempiin kannanottoihin viitaten katson tässä tapauksessa, että henkilön tarkastelu peilin avulla mahdollisten sinne kätkeytyneiden huumausaineiden löytämiseksi on oikeudellisesti arvioituna lähempänä henkilönkatsastusta kuin tarkastusta. Jos kysymyksessä olisi ollut henkilöntarkastus, olisi tarkastelu tullut rajata vain siihen, mitä tarkastettavalla on yllään (ja suussa). Vankeuslaki sinällään mahdollistaa riisuuntumiseen velvoittamisen henkilöntarkastuksen muotona. Oikeus velvoittaa vanki riisuuntumaan on kuitenkin olennaisesti suppeampi ja ruumiilliseen koskemattomuuteen ja intimitietisuojaan vähäisemmin puuttuva toimenpide kuin velvoite seistä peilin päällä sukupuolielinten ja peräaukon alueiden paljastamiseksi. Mielestäni henkilöntarkastuksessa kysymys on lähtökohtaisesti tarkastettavan ihon pintapuolisesta tarkastelusta, jonka suorittaminen ei edellyttäne, että kohdehenkilöä käsketään kyykistymään tai muullakaan verrattavalla tavalla – kuten peilin päällä seisomalla – paljastamaan itseään.

Perusoikeutena turvattu henkilökohtainen koskemattomuus edellyttää, että henkilöntarkastusta ja henkilönkatsastusta koskevia säännöksiä tulkitaan pikemminkin supistavasti kuin laajentavasti. Nähdäkseni kerrottu menettely on myös Rikosseuraamuslaitoksen antamaan ohjeen vastaista.

Mitä tulee peilin käyttämiseen apuvälineenä vertaamiseen päihdevalvonnan testaamiseen, on kysymys jälkimmäisessä siitä, että virtsanäytteen aitoudesta on kyettävä saamaan täysi varmuus. Se edellyttää, että näytteen antamista kyetään valvomaan riittävän tarkasti. Tällöin tilat, joissa päihdetestausta suoritetaan, tulee suunnitella niin, että kaikenlainen näytteen manipulointi voidaan välttää. Tiloihin asennettu peililasi voi helpottaa näytteen antamista ja edistää osaltaan vangin hienotunteista kohtelua, kun valvontahenkilökunta on sijoittunut fyysisesti peililasin taakse. Kysymys on siis vähemmän vangin koskemattomuuteen puuttuvasta vaihtoehdosta valvonnan toteuttamisessa. Peilin käyttämisessä henkilöntarkastuksen toimittamisessa on kysymys päinvastaisesta tilanteesta.

Katson, että asiassa on menetelty lainvastaisesti. Käsitykseni mukaan Pyhäselän vankila ei ole kiinnittänyt riittävää huomiota henkilöntarkastuksen ja henkilönkatsastuksen väliseen rajanvetoon ja henkilöntarkastuksen lainmukaiseen suorittamiseen.

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä esittämäni moittivan käsityksen Pyhäselän vankilan vartijoiden lainvastaisesta menettelystä henkilöntarkastuksen toimittamisessa vankilan tietoon. Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni vankilan johtajalle sekä rikosseuraamusesimiehille A:lle ja B:lle.

Lähetän jäljennöksen päätöksestäni tiedoksi myös Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskukselle.

Muihin toimenpiteisiin kantelu ei anna aihetta.